

การศึกษาสหทาทิบายจากปาฏิโมกขสูตร ในคัมภีร์มหาวิงค์ สมันตปาสาทิกา และ กังขาวิตรณ

พระมหาธีรรัตน์ เชื้อชิด*

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาเปรียบเทียบสหทาทิบายโดยเน้นศึกษาจากปาฏิโมกขสูตร ๑๕๐ ข้อที่ปรากฏใน มหาวิงค์ ซึ่งเรียกว่า ปทภาษนีย สมันตปาสาทิกาและกังขาวิตรณ เน้นการศึกษาด้านกลวิธีใน การสหทาทิบายหรือการอธิบายคำศัพท์ หรือกลุ่มคำศัพท์จากปาฏิโมกขสูตร หรือสิกขาบทอันเป็นข้อกำหนดที่ภิกษุหรือภิกษุณีต้องปฏิบัติตามในมหาวิงค์.

จากการศึกษาพบว่า สหทาทิบายทั้ง ๓ คัมภีร์ มีรูปแบบที่คล้ายกัน คือ การอธิบายความไปตามลำดับ แต่ไม่ อธิบายทุกคำ ในปทภาษนีย มีกลวิธีที่เป็นลักษณะเด่น คือ การใช้ **นาม** และ **อติ** ต่อท้ายคำหรือกลุ่มคำที่ยกมาอธิบาย พบว่ามีการใช้ **นาม** มากกว่า **อติ** มีการขยายความ มีการอธิบายความเพิ่มเติมโดยใช้คำไวพจน์ และการใช้อุปมา ส่วนใน สมันตปาสาทิกา มีกลวิธีที่เป็นลักษณะเด่นคือ การใช้ **นาม** และ **อติ** ต่อท้ายคำหรือกลุ่มคำที่ยกมาอธิบาย พบว่า มีการใช้ **อติ** มากกว่า **นาม** มีการใช้คำไวพจน์ ในขณะที่กังขาวิตรณ มีการย่อความโดยใช้ **อาทิ** และเมื่อต้องการแนะนำให้ผู้ศึกษาดูเพิ่มเติมในคัมภีร์ใด ก็จะระบุชื่อคัมภีร์นั้นอย่างชัดเจน

คำสำคัญ: ปาฏิโมกขสูตร, ปทภาษนีย, มหาวิงค์, สมันตปาสาทิกา, กังขาวิตรณ

* อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาจารย์สอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีชั้นประโยค ป.ธ.๙วัดสามพระยา กรุงเทพมหานคร

A Study of the Explanation of Pāṭimokkhasutta in Mahāvibhaṅga, Samantapāsādikā, and Kaṅkhāvitarāṇī

This is a comparative study of the explanation of 150 monastic rules (Pāṭimokkha) called Padabhājanīya in Mahāvibhaṅga, Samantapāsādikā and Kaṅkhāvitarāṇī. The researcher focuses in particular on the methods of explaining words or phrases in monastic rules for male and/or female monks in Mahāvibhaṅga.

The study finds that the explanations in the three scriptures have similar forms: they are sequential explanations of phrases without focusing on each and every work. In Padabhājanīya, ‘Nāma’ and ‘Iti’ are used following explanations of words or phrases, with ‘Nāma’ being more frequently used. Synonyms and similes are also used in elaborations. In Samantapāsādikā, ‘Nāma’ and ‘Iti’ are also used following explanations of words or phrases, but with ‘Iti’ being more frequently used than ‘Nāma’. Only synonyms are employed in explanations here. In Kaṅkhāvitarāṇī, ‘Ādi’ is used in synopses and in references to relevant scriptures for further studies.

Keywords: Pāṭimokkhasutta, Padabhājanīya, Mahāvibhaṅga, Samantapāsādikā, Kaṅkhāvitarāṇī

บทนำ

สัทธาธิบาย มาจากคำบาลี ๒ คำ คือ คำว่า สทฺท+อธิปาย ความหมายของ “สทฺท” หมายถึง คำ หรือ ศัพท์ ส่วน “อธิปาย” หมายถึง การอธิบาย เมื่อรวมทั้งสองคำเข้าด้วยกัน จะหมายถึง การอธิบายคำศัพท์ หรือกลุ่มคำศัพท์ บทความนี้จะศึกษาสัทธาธิบายจากปาฏิโมกขสูตร (ปาฏิโมกข์) หรือสิกขาบท ซึ่งเป็นข้อกำหนดที่ภิกษุหรือภิกษุณีต้องปฏิบัติตามมหาวิภังค์ (วินัยปิฎก) ปาฏิโมกขสูตรมีส่วนที่เป็นการอธิบาย แจกแจง จำกัดความคำที่อยู่ในปาฏิโมกขสูตร คำต่อคำตามลำดับ ที่เรียกว่า ปทภาษณีย ถือว่าเป็นอรรถกถารุ่นแรกที่อยู่ในพระไตรปิฎก ต่อมาสันนิษฐานว่า น่าจะมีคัมภีร์ที่อธิบายปาฏิโมกขสูตร และปทภาษณีย หรือแม้ว่าแต่พระวินัยปิฎกทั้งหมดที่รจนาขึ้นในอินเดียและลังกา แต่ทว่าอรรถกถาโบราณเหล่านั้นปัจจุบันได้ สูญหายไปหมดสิ้น ทำให้การศึกษาวรรณคดีในสายพระวินัยที่เป็นภาษาบาลีขาดหายไป ในช่วงราวคริสต์วรรษ ที่ ๕ มีคัมภีร์อรรถกถาพระวินัยปิฎก ๒ คัมภีร์ที่มีความสำคัญ คือ สมันตปาสาทิกาและกังขาวิตรณ สมันตปาสาทิกา มุ่งสัทธาธิบายพระวินัยปิฎกทั้งหมด ในขณะที่กังขาวิตรณมุ่งสัทธาธิบายเพียงแต่ปาฏิโมกขสูตรเท่านั้น ซึ่งตรงกับวัตถุประสงค์การแต่งของปทภาษณีย

สัทธาธิบายปาฏิโมกขสูตรในปทภาษณียในมหาวิภังค์

ในปทภาษณียในมหาวิภังค์ มีกลวิธีที่เป็นลักษณะเด่น คือ การใช้ นาม “ที่ชื่อว่า..” และ อิติ “มีความหมายว่า, คือ, ความว่า..” ต่อท้ายคำหรือกลุ่มคำที่ยกมาอธิบาย และพบการใช้ นาม มากกว่า อิติ โดยปกติเมื่อใช้ นาม จะเป็นการอธิบายความหรือจำกัดความคำใดคำหนึ่งสั้น ๆ มักจะเป็นศัพท์เฉพาะ คำที่นำมาอธิบายจะประกอบรูปเป็นปฐมาวิภัตติ โดยไม่คำนึงว่าข้อความจากปาฏิโมกขสูตรจะเป็น

วิภัตติใด ส่วนการใช้ อิติ จะเป็นการยกข้อความจากปาฏิโมกขสูตรมาอธิบายโดยคงรูปวิภัตติเดิมไว้ไม่เปลี่ยนแปลงจากการศึกษาพบว่า ปทภาษณียในมหาวิภังค์ มีการใช้นาม ต่อท้ายคำหรือกลุ่มคำที่ยกมาอธิบาย ดังตัวอย่างเช่น

ปาราชิกข้อที่ ๑ เมณฺฐนธรรมสิกขาบท ว่าด้วยการห้ามภิกษุเสพเมถุน โดยที่สุตมณีในเตรังฉานตัวเมีย

“โย ปน ภิกขุ ภิกขุโน สิกขาสาชีวสมาปนโน สิกขํ อปฺปจกฺขาย..ปาราชิกโก โหติ อสฺวาโส”

“อนึ่ง ภิกษุใด ผู้เข้าถึงซึ่งสิกขาและสาชีพ(ธรรมเนียมเลี้ยงชีพร่วมกัน) ของภิกษุทั้งหลายไม่กล่าวคินสิกขา...ภิกษุนั้นต้องอาบัติปาราชิก”^๑

จากคำที่ขีดเส้นใต้ ในสิกขาบทข้างต้น คือ สาชีว “สาชีพ(ธรรมเนียมเลี้ยงชีพร่วมกัน)” ยังไม่ได้แจก รูปวิภัตติ และเป็นคำที่สมาสกันกับคำอื่น คือ ระหว่างคำว่า สิกขา กับคำว่า สมาปนโน เมื่อยกมาอธิบายในปทภาษณียมีการใช้นาม ต่อท้ายเป็นจึงเปลี่ยนรูปเป็นปฐมาวิภัตติ ตามข้อความในปทภาษณียในมหาวิภังค์ดังต่อไปนี้

“สาชีวํ นาม ยํ ภควตา ปญฺญตตํ สิกฺขาปทํ เอตํสาชีวํ นาม”

“ที่ชื่อว่า สาชีพ ได้แก่ สิกขาบทใด ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว สิกขาบทนั้น ชื่อว่า สาชีพ”^๒

ส่วนตัวอย่างของการใช้อิติ ในปทภาษณียในมหาวิภังค์ ต่อท้ายคำหรือกลุ่มคำที่ยกมาอธิบาย ดังตัวอย่างเช่น

ปาราชิกข้อที่ ๓ มนุสสวિકคหสิกขาบท ว่าด้วยการฆ่ามนุษย์

“โย ปน ภิกขุ สญฺจิจฺจ มนุสสวિકคฺหํ ชีวิตา โวโรเปยฺย..อนนฺกปริยาเยน มรณวณฺณํ วา สวณฺเณยฺย มรณาย วา สมาทเปยฺย อยฺมปิ ปาราชิกโก โหติ อสฺวาโส”

^๑ วิมหาวิ.๑/๒๔/๔๒

^๒ วิมหาวิ.๑/๒๗/๔๒

“อนึ่ง ภิกษุใด พึงจงใจฆ่ามนุษย์ถึงแก่ชีวิต.. พึงพรรณานาคามติของการตาย หรือพึงเชื่อเชิญคนอื่นให้ตาย โดยปริยายเป็นอันมาก ภิกษุแม้นี้ต้องอาบัติปาราชิก”^๓

จากคำที่ขีดเส้นใต้ ในสิกขาบทข้างต้น คือ อนเก ปริยาเยน “โดยปริยายเป็นอันมาก” ประกอบรูปเป็น ตติยวิภัติ เมื่อยกมาอธิบายในปทภาษณียมีการใช้ **อิต** เชื่อมต่อท้ายและคงรูปตติยวิภัติไว้ไม่เปลี่ยนแปลง ตามข้อความในปทภาษณียในมหาวิทยาลัยดังต่อไปนี้

“อนกปริยาเยนาติ อัจจาวเจหิ อากาเรหิ”

“บพว่า อนกปริยาเยน มีความหมายว่า โดยอาการที่สูง (สุภาพ) และที่ต่ำ (หยาบคาย)”^๔

นอกจากนี้ยังพบว่า ในปทภาษณียที่สัทธาธิบาย คำหรือกลุ่มคำจากปาฏิโมกขสูตร มีการใช้คำไวพจน์ หรือที่ในคัมภีร์เนติปกรณ์ เรียกว่า **เววจนหาระ**^๕ ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายใกล้เคียงหรือเหมือนกับคำที่ยกมาอธิบาย แต่ใช้ศัพท์ต่างออกไป เพื่อไขความให้ผู้อ่าน ผู้ศึกษาสามารถเข้าใจความหมายได้อย่างถ่องแท้ จากการศึกษาพบว่า **คำไวพจน์ (เววจนหาระ)** ในคัมภีร์อรรถกถาบาลีไม่ตรงกับความหมายของคำพ้องในภาษาไทย แต่จะมีลักษณะคล้ายการจำกัดความมากกว่าเป็นคำพ้องความหมาย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ ๑

“เมถุนธมโม นาม โย โส อสทมโม คามธมโม วสธมโม ทฏฐลล โอทกนตักิ รหสฺสึ หวย หวยสมาปตติ เอโส เมถุนธมโม นาม”

“ที่ชื่อว่า เมถุนธรรม มีอธิบายว่า ธรรมของ อสตบุรุษ ประเพณีของชาวบ้าน มรรยาทของคนชั้นต่ำ ธรรมอัน

ชั่วหยาบ ธรรมอันมีน้ำเป็นที่สุด กิจที่ควร ช่อนเร้น ธรรมอันคนเป็นคู่ ๆ พึงประพฤตร่วมกัน นี่ชื่อว่า เมถุนธรรม”^๖

จากตัวอย่างข้างต้น ปทภาษณียได้ยกคำจากปาฏิโมกขสูตรที่ว่า เมถุน ธมม “ซึ่งธรรมอันเป็น ของคนคู่”^๗ มาอธิบายโดยมีการเปลี่ยนเป็นรูปสมาสรวมเป็นคำเดียวกัน คือ เมถุนธมโม ใช้ **นาม** ต่อท้าย และต่อจากนั้นมีการอธิบายโดยใช้คำไวพจน์ คือ อสทมโม “ธรรมของอัสตบุรุษ” คามธมโม “ประเพณีของชาวบ้าน” วสธมโม “มรรยาทของคนชั้นต่ำ” ทฏฐลล “ธรรมอันชั่วหยาบ” โอทกนตักิ “ธรรมอันมีน้ำเป็นที่สุด (กามกิจที่เมื่อเสร็จสิ้นแล้วจะต้องมีการชำระล้างร่างกายด้วยน้ำ)” รหสฺสึ “กิจที่ควรซ่อนเร้น” หวย หวยสมาปตติ “ธรรมอันคนเป็นคู่ ๆ พึงประพฤตร่วมกัน”

ตัวอย่างที่ ๒

“อาทิเยยยาติ อาทิเยยย หเรยย อวหเรยย อริยาปลั วิโกเปยย ฐานา จาเวยย สงเกต วิตินาเมยย”

“บพว่า พึงถือเอา คือ พึงยึดเอา พึงเอาไป พึงเอาลง พึงยังอริยาปลัให้กำเริบ พึงให้เคลื่อนจากที่ พึงให้ล่วงเลย เขตหมาย”^๘

จากตัวอย่างข้างต้น ปทภาษณียยกคำจากปาฏิโมกขสูตรที่ว่า อาทิเยย “พึงถือเอา”^๙ ใช้ **อิต** เชื่อมต่อท้ายเป็นบทตั้ง และต่อจากนั้นมีการอธิบายโดยใช้คำไวพจน์ คือ อาทิเยย “พึงยึดเอา” (ในกรณีนี้ซ้ำกับคำในบทตั้ง) ต่อจากนั้นก็ให้คำไวพจน์อื่น ๆ ได้แก่ หเรยย “พึงเอาไป” อวหเรยย “พึงเอาลง” อริยาปลั วิโกเปยย “พึงยังอริยาปลัให้กำเริบ” ฐานา จาเวยย “พึงให้เคลื่อนจากที่” สงเกต

^๓ วิมหาวิ.๑/๑๘๐/๑๓๗

^๔ วิมหาวิ.๑/๑๘๔/๑๓๘

^๕ จำรูญ ธรรมดา, “กระบวนการตีความพระพุทธพจน์ตามแนวของคัมภีร์เนติ,” (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาสน์ไทย, ๒๕๕๕), ๒๑๐-๒๑๖

^๖ วิมหาวิ.๑/๓๓/๕๑

^๗ วิมหาวิ.๑/๒๔/๔๒

^๘ วิมหาวิ.๑/๘๖/๘๕

^๙ วิมหาวิ.๑/๘๕/๘๕

วีนามาย “พึงให้ล่วงเลยเขตหมาย” ภายใต้มงคลประกอบ
รูปเป็นกิริยาอาชยาสัตตมวิวิธัตติตรงกับรูปกิริยาในบทตั้ง

ตัวอย่างที่ ๓

“อาทียมาโนติ อาทียมาโน หรมาโน อวหระมาโน อิริยา
ปถ วิโกปมาโน ธานา จาวยมาโน สงเกต วิตินามยมาโน”

“บทว่า **ถือเอาอยู่** คือ ยึดเอาอยู่ เอาไปอยู่ เอาลงอยู่
ยังอิริยาบถให้กำเริบอยู่ ให้เคลื่อนจากที่อยู่ ให้ล่วงเลยเขต
หมายอยู่”^{๑๐}

จากตัวอย่างข้างต้น ปทภาษณียกคำจากปาฏิโมก
ขสูตรที่ว่า อาทียมาโน “ถือเอาอยู่”^{๑๑} ใช้ **อิติ** เชื่อมต่อท้าย
เป็นบทตั้ง และต่อจากนั้นมีการอธิบายโดยใช้คำไวพจน์ คือ
อาทียมาโน “ยึดเอาอยู่” (ในกรณีนี้ซ้ำกับคำในบทตั้ง) และ
ต่อจากนั้นมีการอธิบายโดยใช้คำไวพจน์ คือ หรมาโน
“เอาไปอยู่” อวหระมาโน “เอาลงอยู่” อิริยาปถ วิโกปมาโน
“ยังอิริยาบถให้กำเริบอยู่” ธานา จาวยมาโน “ให้เคลื่อน
จากที่อยู่” สงเกต วิตินามยมาโน “ให้ล่วงเลยเขตหมายอยู่”
กิริยาทั้งหมดประกอบรูปเป็นกิริยาภิรตประกอบด้วย **มาน**
ปัจจัย เช่นเดียวกับในบทตั้ง อาทียมาโน “ถือเอาอยู่” และ
ทั้งหมดยังประกอบด้วยกิริยาภิรต คือ **มาน** ปัจจัย ที่เน้นใช้
ในปัจจุบันกาล คือ ในขณะที่ทำอยู่นั่นเอง

นอกจากนี้ยังพบว่า ในปทภาษณียังมีการสัททา
บายคำหรือกลุ่มคำจากปาฏิโมกขสูตร มีการ ใช้อุปมา
เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนและเกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้น จัด
เป็นภาพพจน์ประเภทหนึ่ง ดังที่มีข้อความ ในธวินีสสูตร
ได้อธิบายประโยชน์ของการใช้อุปมาว่า “อุปมายปิธกัจเจ
วิญญู ปริสา ภาสิตสส อตถิ อาชานนติ” “**คนผู้รู้บางพวก
นั้นสามารถรู้เนื้อความแห่งคำที่กล่าวแล้วด้วยอุปมาได้**”^{๑๒}

การใช้อุปมาในปทภาษณีย พบเพียง ๔ ที่เท่านั้น
ได้แก่ ในปาราชิกทั้ง ๔ ข้อ ดังต่อไปนี้

ปาราชิกข้อที่ ๑ ว่าด้วยการห้ามภิกษุเสพเมถุน
โดยที่สุดแม้ในเดรัจฉานตัวเมีย

“**ปาราชิกโก โหติติ** เสยฺยถาปิ นาม ปุริโส สีสจฺฉินโน
อภพโป เตน สรีรพนฺธเนน ชีวิตุ เอวเมว ภิกฺขุ เมถุนํ ฌมฺมํ
ปฏฺวิเสวิตฺวา อสสมฺโณ โหติ อสภฺยปฺตติโย เตน **วุจฺจติ**
ปาราชิกโก โหติติ”

“คำว่า **เป็นปาราชิก** ความว่า บุรุษถูกตัดศีระแล้ว
ไม่สามารถที่จะมีชีวิตอยู่ได้ด้วยการ(มีศีระ)ติดอยู่กับ
ร่างกายชื่อแม้นใด ภิกษุก็ฉนั้นเหมือนกัน เสพเมถุนธรรม
แล้วยอมไม่เป็นสมณะ ไม่เป็นเชื้อสายพระศากยบุตร
เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ต้องอาบัติ
ปาราชิก”^{๑๓}

ในตัวอย่างนี้ อุปมาภิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิก เหมือน
คนถูกตัดศีระไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ผู้ต้องอาบัติ
ปาราชิกก็ไม่สามารถดำรงสมณะเพศได้ต้องขาดจากความ
เป็นภิกษุ

ปาราชิกข้อที่ ๒ ว่าด้วยการห้ามถือน้ำของ
เจ้าของมิได้ให้ตั้งแต่ราคา ๕ มาสกขึ้นไป

“**ปาราชิกโก โหติติ** เสยฺยถาปิ นาม ปณฺฑุปลาโส
พนฺธนา ปฺมุตโต อภพโป หริตฺตตาย เอวเมว ภิกฺขุ ปาทำ วา
ปาหารทำ วา อติเรกปาทำ วา อทินนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทียิตฺวา
อสสมฺโณ โหติ อสภฺยปฺตติโย เตน **วุจฺจติ** **ปาราชิกโก โหติติ**”

“คำว่า **เป็นปาราชิก** ความว่า ไปไม่เหลือกล่นจาก
ข้าวแล้วไม่อาจจะเป็นของเสียสดขึ้นได้ชื่อแม้นใด ภิกษุก็
ฉนั้นเหมือนกัน เมื่อถือน้ำทรัพย์อันเขาไม่ได้ให้ ด้วยส่วน

^{๑๐} วิ.มหาวิ.๑/๘๘/๘๗

^{๑๑} วิ.มหาวิ.๑/๘๕/๘๕

^{๑๒} ม.ม.๑๒/๓๔๑/๓๔๗

^{๑๓} วิ.มหาวิ.๑/๓๓๗/๕๑

แห่งความเป็นขโมย หนึ่งบาทก็ดี ควรแก่หนึ่งบาทก็ดี เกินกว่าหนึ่งบาทก็ดีแล้ว ย่อมไม่เป็นสมณะ ไม่เป็นเชื้อสายพระศากยบุตร เพราะเหตุที่นั่นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ต้องอาบัติปาราชิก”^{๑๔}

ในตัวอย่างนี้ อุปมาภิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิกเหมือนใบไม้เหลืองไม่สามารถจะกลับเป็นใบไม้สดได้อีก ผู้ต้องอาบัติปาราชิกก็ไม่สามารถคืนสู่ความเป็นภิกษุได้อีก

ปาราชิกข้อที่ ๓ ว่าด้วยการฆ่ามนุษย์

“**ปาราชิกโก โหติติ** เสยฺยถาปิ นาม ปุณฺณสิลา เทวธา ภินนา อปฺปฏฺฐสนฺธิกา โหติ เอวเมว ภิกฺขุ สยฺยจฺจ มนุสฺสวคฺคหํ ชีวิตา โวรเปตฺวา อสฺสมโณ โหติ อสฺสกุปฺตติโย **เตน วุจฺจติ** ปาราชิกโก โหติติ”

“คำว่า **เป็นปาราชิก** ความว่า ศิลาหนาแตก สองเสี่ยงแล้วเป็นของกลับต่อให้ติดสนิทอีกไม่ได้ ชื่อแม้นใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อจงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิตแล้ว ย่อมไม่เป็นสมณะ ไม่เป็นเชื้อสายพระศากยบุตร เพราะเหตุที่นั่นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึง ตรัสว่า ต้องอาบัติปาราชิก”^{๑๕}

ในตัวอย่างนี้ อุปมาภิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิกเหมือนศิลาที่แตกจากกันไม่สามารถต่อติดสนิทเป็นเนื้อเดียวกันได้อีก ผู้ต้องอาบัติปาราชิกต้องขาดจากความเป็นภิกษุฉันนั้น

ปาราชิกข้อที่ ๔ ว่าด้วยการพุดอวดอุตริมนุสสธรรม

“**ปาราชิกโก โหติติ** เสยฺยถาปิ นาม ตาโล มตฺถกจฺฉินโน อภพฺโพ ปุณฺ วิรุฬฺหิยา เอวเมว ภิกฺขุ ปาปิจฺโฉ อิจฺฉापโกโต อสนฺตํ อญฺตํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ อุลลปิตฺวา อสฺสมโณ โหติ อสฺสกุปฺตติโย **เตน วุจฺจติ** ปาราชิกโก โหติติ”

“คำว่า **เป็นปาราชิก** ความว่า ต้นตาลมียอดด้วนแล้ว ไม่อาจจะงอกอีกชื่อแม้นใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อมีความอยากอันลามก อันความอยากครอบงำแล้ว พุดอวดอุตริมนุสสธรรมอันไม่มีอยู่ อันไม่เป็นจริง ย่อมไม่เป็น

สมณะ ไม่เป็นเชื้อสายพระศากยบุตร เพราะเหตุที่นั่นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ต้องอาบัติปาราชิก”^{๑๖}

ในตัวอย่างนี้ อุปมาภิกษุผู้ต้องอาบัติปาราชิกเหมือนต้นตาลยอดด้วนไม่สามารถงอกได้อีก ผู้ต้องอาบัติปาราชิกจึงไม่สามารถเจริญในสมณธรรมต้องขาดจากความเป็นภิกษุฉันนั้น

สหทธิบายปาฏิโมกขสูตรในสมันตปาสาทิกา

สหทธิบายในสมันตปาสาทิกา ซึ่งเป็นอรรถกถาพระวินัยปิฎกทั้งหมด ปรณโดยพระพุทธโฆชะ อนึ่ง คัมภีร์ชั้นอรรถกถานั้น แตกต่างจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ในแง่เวลา คัมภีร์อรรถกถาแต่งขึ้นภายหลังจากที่มีการรวบรวมคำสอนเป็นหมวดหมู่ ในแง่วัตถุประสงค์ เป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายความในพระไตรปิฎกให้แจ่มแจ้งทั้งอรรถและพยัญชนะ คัมภีร์อรรถกถาจัดเป็นผลงานของพระเถระที่เป็นอรรถกถาจารย์รุ่นหลัง ส่วนมากจะมีการระบุชื่อผู้แต่งตามประวัติวรรณคดีบาลีกล่าวกันว่ามียอรรถกถาจำนวนมากที่แต่งทั้งในอินเดีย และลังกา แต่ทว่าในสมัยต่อมา คัมภีร์อรรถกถาดั้งเดิมในอินเดียได้สูญหายเหลือเพียงคัมภีร์ที่เป็นภาษาสิงหลเท่านั้น พระพุทธโฆชะจึงต้องเดินทางไปลังกาเพื่อที่จะปริวรรตอรรถกถาเหล่านั้นกลับมาเป็นภาษามคธอีกครั้ง ในกรณีของพระวินัยมีรายชื่ออรรถกถาโบราณที่ปัจจุบันไม่เหลือต้นฉบับอีกต่อไปแล้วปรากฏในสมันตปาสาทิกา ในการแต่งสมันตปาสาทิกาสันนิษฐานว่า พระพุทธโฆชะได้ใช้คัมภีร์อรรถกถาเหล่านั้นประกอบด้วย

ในสมันตปาสาทิกา มีกลวิธีสหทธิบายคำหรือกลุ่มคำจากปาฏิโมกขสูตรที่เป็นลักษณะเด่น คือ การใช้ **นาม “ที่ชื่อว่า..”** และ **อิตี “มีความหมายว่า, คือ, ความว่า..”** ต่อท้ายคำหรือกลุ่มคำที่ยกมาอธิบายพบว่ามีการใช้ **อิตี** มากกว่า **นาม** และมีข้อสังเกตที่เป็นลักษณะเด่นของคัมภีร์

^{๑๔} วิมหาวิ.๑/๘๙/๘๖

^{๑๕} วิมหาวิ.๑/๑๘๖/๑๓๘

^{๑๖} วิมหาวิ.๑/๒๓๕/๑๗๔

นี้ คือ ในการใช้ **อิตติ** จะใช้ในกรณีที่มีการยกคำหรือกลุ่มคำจากปทภาษณีย์ขึ้นมาแล้วประกอบไว้ใน **อิตติ** โดยมีคำ **เอตถ** “ในคำว่า...นี้” อยู่หลัง **อิตติ** เสมอ ดังตัวอย่างเช่น

“**พฏฐุลลา นาม อาปตติติ เอตถ** จตตาริ ปารากิกานิ อตฺถุทธารวเสน ทสฺสีตานิ”

“ในคำว่า **อาปตติ**ที่ชื่อว่า **ชั่วหยาบ** นี้ มีความหมายว่า ปารากิก ๔ ข้อพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงไว้ด้วยอำนาจการยกเนื้อความ”^{๑๗}

ส่วนการใช้ **นาม** นั้นพบว่า มีการใช้น้อย เนื่องจากการจำกัดความคำในปาฏิโมกขสูตรจะมีอธิบายใน ปทภาษณีย์อย่างแจ่มแจ้งแล้ว และแม้ว่าในสมันตปาสาทิกาจะอธิบายความจากปทภาษณีย์ในมหาวิภังค์ก็จริง แต่ก็มีกรยกคำหรือกลุ่มคำจากปาฏิโมกขสูตรมาอธิบายด้วย จากการศึกษพบว่าสมันตปาสาทิกามักจะใช้คำไวพจน์แสดงความหมายของคำเหล่านั้นทุกแห่ง ดังตัวอย่างเช่น

“**หนะยยุณฺติ** โปถะยยุณฺเจว ฉินฺทะยยุณฺจ

“**บทว่า พิงฺข่า** คือ พิงฺโบายและพิงฺตัด”^{๑๘}

ดังตัวอย่างข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่า มีการอธิบายบทตั้งคือ หนะยยุ “**พิงฺข่า**” ด้วยการใช้คำไวพจน์แสดงความหมายขยายความออกไปว่า โปถะยยุ “**พิงฺโบาย**” ฉินฺทะยยุ “**พิงฺตัด**”

สหทาทิบายปาฏิโมกขสูตรในกัฏฐชาตริณ

สหทาทิบายในกัฏฐชาตริณ เป็นอรรถกถาที่อธิบายปาฏิโมกขสูตรในมหาวิภังค์ เช่นเดียวกับปทภาษณีย์ อนึ่งเกี่ยวกับผู้รจนา ตามขอบของประวัติวรรณคดีบาลี อ้างส่วนท้ายของคัมภีร์นี้ มีหลักฐานยืนยันว่า พระพุทธโฆสะเป็นผู้แต่ง เช่นเดียวกับคัมภีร์สมันตปาสาทิกา ในกัฏฐชาตริณมีกลวิธีสหทาทิบายที่แตกต่างจาก ปทภาษณีย์และสมันตปา

สาทิกาอย่างชัดเจนโดยเฉพาะอย่างยิ่งเนื่องจากกัฏฐชาตริณมีสหทาทิบายส่วนใหญ่เป็นลักษณะสรุปย่อ ดังตัวอย่างเช่น

“**กิ ตฺยหิมินาติอาทิ** สัณณนาการนิทสฺสน”

“คำว่า **กิ ตฺยหิมินา** ดังนี้เป็นต้น เป็นการแสดงอาการคือการพรรณนา”^{๑๙}

“**เอตทคฺคนติอาทิ** ตสฺสา อตฺตกามปาริจริยาชวนณณาสนาการนิทสฺสน”

“คำว่า **เอตทคฺค** ดังนี้เป็นต้น เป็นการแสดงอาการคือการกล่าวพรรณนาคุณของการบำเรอดน ด้วยกาม”^{๒๐}

“**เอวณฺจ โสติอาทิ** อิตฺโต ปุพฺเพ วุตฺตถจ อวุตฺตถจ สพฺพ อุตฺตานตฺถเมว”

“คำว่า **เอวณฺจ โส** ดังนี้เป็นต้น คำที่ได้กล่าวไว้และยังไม่ได้กล่าวไว้ก่อนหน้านี้ ทั้งหมดดงยทั้งสิ้น”^{๒๑}

และจากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่า มีการย่อความโดยใช้ **อาทิ** “**เป็นต้น**” นำมาเป็นกลวิธีในการอธิบายสำหรับผู้ที่มีความรู้และความสนใจที่จะศึกษาอย่างละเอียดถี่ถ้วน ก็สามารถตามไปดูข้อความโดยสมบูรณ์ได้จากแหล่งที่มาดั้งเดิมของข้อความนั้น ๆ ได้ในที่นี้กลุ่มคำจากปาฏิโมกขสูตร คือ **กิ ตฺยหิมินา** ในคำว่า **กิ ตฺยหิมินาติอาทิ** เป็นข้อความที่ย่อมาจากปารากิกข้อที่ ๓ **เอตทคฺค** ในคำว่า **เอตทคฺคนติอาทิ** เป็นข้อความที่ย่อมาจากสังฆาติเสสข้อที่ ๔ และ **เอวณฺจ โส** ในคำว่า **เอวณฺจ โส** เป็นข้อความที่ย่อมาจากสังฆาติเสสข้อที่ ๑๐ เป็นต้น

นอกจากนี้ พบว่า ในกัฏฐชาตริณมีการย่อความจากสมันตปาสาทิกาด้วยเหมือนกัน โดยการใช้ **อาทิ** “**เป็นต้น**” ย่อความไว้ ซึ่งผู้ศึกษาสามารถไปสืบค้นดูได้จากสมันตปาสาทิกานั้นว่ามีเนื้อความโดยสมบูรณ์อย่างไร ดังตัวอย่างเช่น

^{๑๗} วิ.มหา.อ.๒/๔๖๐

^{๑๘} วิ.มหา.อ.๑/๓๗๒

^{๑๙} กงฺขา.อ.๑๔๙

^{๒๐} กงฺขา.อ.๑๕๘

^{๒๑} กงฺขา.อ.๑๗๓

“โย ปนาติ ลึงคาทิเณเทน โย โกจิ”

“คำว่า โย ปน ได้แก่ บุคคลใดบุคคลหนึ่งด้วยความต่างกันแห่งลักษณะเป็นต้น”^{๒๒}

จากคำที่ขีดเส้นใต้ ในลึงคาบทข้างต้น คือ ลึงคาทิเณเทน “ด้วยความต่างกันแห่งลักษณะเป็นต้น” มีการย่อความจากสมันตปาสาทิกาซึ่งเป็นคำสมาสรวมกันอยู่ ๘ คำ คือ ลึงค “ลักษณะ” ยุตตชาติ “การงานที่ประกอบชาติ” นาม “ชื่อ” โคตต “โคตร” สิล “ปรกติ” วิหาร “ธรรมเป็นเครื่องอยู่” โคจร “อารมณ” วย “วัย” โดยในกัณหาวิตรณีนำเอาแต่คำแรก คือ ลึงค “ลักษณะ” มาอธิบายไม่นำคำอื่นที่เหลือมาอธิบายโดยการใช้อาทิ “เป็นต้น” ต่อท้ายไว้เพื่อเป็นแสดงให้เห็นถึงการอธิบายโดยกลวิธีย่อความ ซึ่งผู้ศึกษาสามารถไปสืบค้นดูได้จากสมันตปาสาทิกานั้นว่ามีเนื้อความโดยสมบูรณ์ดังต่อไปนี้

“โย ปนาติ โยโกจิตติ วุตตํ โหติ ยสฺมา ปน โย โส โย โกจิ นาเมโส อวสสํ ลึงคยุตตชาตินามโคตต สิลวิหารโคจร วยสุ เอเณนาการณ ญายติ ตสฺมา ตํ ตถา ญาเปตํ ตํ ปเภทํ ปกาเสนโต ยาติโสโตอาทิมาท ตตถ ยาติโสติ ลึงควเสน ยาติโส วา ตาติโส วา โหตุ ทิโฆ วา รสโส วา กาโห วา โอทาโต วา มงฺคุรจฺฉวี วา กีโส วา ญฺโโล วาติ อตฺโถ”

“บทว่า โย ปน มีอธิบายว่า ผู้ใดผู้หนึ่ง ก็เพราะภิกษุ นั้นใด คือ ชื่อว่าผู้ใดผู้หนึ่งนี้ ย่อมปรากฏด้วยอาการอย่างหนึ่ง บรรดาลักษณะการงานที่ประกอบชาติชื่อโคตรปรกติ ธรรมเป็นเครื่องอยู่ อารมณและวัย ฉะนั้น เมื่อจะทรงประกาศประเภทนั้น เพื่อให้เข้าใจบุคคลนั้นโดยอาการอย่างนั้น จึงตรัสคำว่า ผู้เช่นใด ดังนี้เป็นต้น”

“ยาติโสติ ลึงควเสน ยาติโส วา ตาติโส วา โหตุ ทิโฆ วา รสโส วา กาโห วา โอทาโต วา มงฺคุรจฺฉวี วา กีโส วา ญฺโโล วาติ อตฺโถ”

“บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ผู้เช่นใด ความว่า ว่าโดยลักษณะ จะเป็นคนเช่นใดก็ตาม อธิบายว่า สูงหรือเตี้ยก็ตาม ดำหรือขาวมีผิวต่างก็ตาม ผอมหรืออ้วน ก็ตาม”^{๒๓}

นอกจากนี้ เมื่อผู้แต่งระบุว่าข้อความใดเป็นข้อความย่อจะบ่งด้วยคำว่า อยเมตถ สงฺเขโป “ในข้อนี้มีความย่อดังต่อไปนี้..” และเมื่อต้องการแนะนำให้ผู้ศึกษาเพิ่มเติมในคัมภีร์ใด ก็ระบุชื่อคัมภีร์นั้นอย่างชัดเจนดังตัวอย่างเช่น

นิสสัคคิยปาจิตตีย์ข้อที่ ๒ อุทโทสิตลึงคาบท ว่าด้วยกฐินเดาะ

“นิฏฺฐิตจิวรสมิ ภิกฺขุณา อุพฺภตสมิ กจิเน เอก-รตตมปิ เจ ภิกฺขุ ติจิวเรน วิปฺปวเสยฺย อญฺญตร ภิกฺขุสมมตียา นิสสัคคิย ปาจิตตียนติ”

“เมื่อจิวรของภิกษุสำเร็จแล้ว เมื่อกฐินเดาะแล้ว ถ้าภิกษุอยู่ปราศจาก ไตรจิวรแม้สิ้นราตรีหนึ่ง ต้องอาบัตินิสสัคคิยปาจิตตีย์ เว้นแต่ภิกษุได้รับสมมติ”^{๒๔}

ในกัณหาวิตรณีนำคำที่ขีดเส้นใต้ คือ วิปฺปวเสยฺย “อยู่ปราศจาก” มาอธิบายเพิ่มเติมดังข้อความต่อไปนี้

“วิปฺปวเสยฺยยาติ วิยฺตุโต วเสยฺย, คาโม เอญฺปะจาโร นานูปะจาโรติ อาทินา นเยน ปาลิยํ วุตตานํ คามนิคฺคมนนิ เวสนอุทโทสิตอฏฺฐมาพสาทหมมียนาवासตฺถเขตต ญญณกรณอารามวิหารรูกฺขมุลอชฺโฌกาสปเปทานํ ปญฺณ รสานํ นิเกชฺปะญฺฐานํ ยตถ กตถจิ นิเกชฺปิติว เทสํ คามาทีนํ พหิ หตฺถปาสา ติกฺกเมน อรุณํ อญฺญาเปยฺยาติ อยเมตถ สงฺเขโป, วิตฺถาโร ปน สมฺมตปาสาทิกายํ วุตโต”

“บทว่า วิปฺปวเสยฺย ความว่า พึงอยู่ปราศ ในคำว่า วิปฺปวเสยฺย นี้ มีเนื้อความสังเขปดังนี้ ว่า บรรดาสถานที่

^{๒๒} กงฺขา.อ.๑๒๘

^{๒๓} วิ.มหา.อ.๒/๒๘๑-๒๘๒

^{๒๔} วิ.มหา.วิ.๒/๑๑/๙

เก็บ ๑๕ แห่งต่างโดย บ้าน หมู่บ้านที่อาศัย โรงเก็บของ ป้อม โรงกลบ ปราสาท เรือนโล้น เรือ หมู่เกวียน นา ลานนวดข้าว สวน วิหาร โคนไม้ และที่แจ้ง อันพระอุบาลี เถระกล่าวไว้ในพระบาลีโดยนัยเป็นต้นว่า “บ้านมีอุปการะเดียวกัน ต่างอุปการะกัน” ภิกษุเก็บจีวรไว้ในที่ใดที่หนึ่งแล้วยังอรุณให้ตั้งขึ้นในเพราะลวงหัตถบาสนภายนอกบ้าน เป็นต้น เหล่านั้น ส่วนความพิสดารท่านกล่าวไว้แล้วใน สมณตปาสาทิกา”^{๒๕}

จากข้อความข้างต้น จะเห็นได้ว่า กังขาวิตรณมีกลวิธี การสัทธาธิบายเมื่อระบุว่าข้อความใดเป็นข้อความย่อจะ บ่งด้วยคำว่า อยเมตถ สงฺเขโป “ในข้อนี้ มีความย่อ ดังต่อไปนี้..” และเมื่อต้องการแนะนำให้ผู้ศึกษา ดูเพิ่มเติม ในคัมภีร์ใด ก็จะระบุชื่อคัมภีร์นั้นอย่างชัดเจน ดังที่ปรากฏ ข้อความว่า “วิธยาโร ปน สมณตปาสาทิกาย วุตโต” “ส่วนใจ ความโดยละเอียดได้กล่าวแล้วในสมณตปาสาทิกา” ซึ่ง ผู้ศึกษาสามารถตามไปศึกษาเนื้อความโดยละเอียดได้จาก สมณตปาสาทิกา และยังเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความ

สัมพันธ์กันระหว่างทั้ง ๒ คัมภีร์ทำให้ สรุปรได้ว่า กังขาวิตรณ ีควรแต่งภายหลังสมณตปาสาทิกา

บทสรุปและอภิปราย

สัทธาธิบายทั้ง ๓ คัมภีร์ มีรูปแบบที่คล้ายกัน คือ การ อธิบายความไปตามลำดับ แต่ไม่อธิบายทุกคำจากการศึกษา ในปทภาษนียในมหาวิภังค์ มีกลวิธีที่เป็นลักษณะเด่น คือ การใช้ **นาม** และ **อิตติ** ต่อท้ายคำหรือกลุ่มคำที่ยกมาอธิบาย พบว่า มีการใช้ **นาม** มากกว่า **อิตติ** การขยายความ อธิบาย ความเพิ่มเติมโดยใช้คำไวพจน์ และการใช้อุปมา ส่วนใน สมณตปาสาทิกา มีกลวิธีที่เป็นลักษณะเด่นคือการใช้ **นาม** และ **อิตติ** ต่อท้ายคำหรือกลุ่มคำที่ยกมาอธิบาย พบว่า มีการ ใช้ **อิตติ** มากกว่า **นาม** และมีการใช้คำไวพจน์ ในขณะที่ กังขาวิตรณ มีการย่อความโดยใช้ **อาทิ** และเมื่อมีการเมื่อ ต้องการแนะนำให้ผู้ศึกษาดูเพิ่มเติม ในคัมภีร์ใด ก็ระบุ ชื่อคัมภีร์นั้นอย่างชัดเจน

บรรณานุกรม

คณะเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร. ๒๕๕๕. พระไตรปิฎกคอมพิวเตอร์ฉบับ “๒๖ ศตวรรษแห่ง โพธิกาล”

กรุงเทพฯ: อาคารสำนักคอมพิวเตอร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

จำรูญ ธรรมดา ๒๕๕๕ “กระบวนการตีความพระพุทธรูปตามแนวของคัมภีร์เนตติ,” พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรุงเทพมหานคร: ประยูร
สาสน์ไทย.

พระไตรปิฎกบาลีวินัยปิฎก เล่มที่ ๑-๒ อักษรไทยฉบับสยามรัฐ. ๒๕๐๐. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง. ๒๕๐๐. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพุทธโฆษาจารย์. ๒๕๓๔. สมณุตปาสาทิกา นาม วินยฎกถา ปจโม ภาโค. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญาน.

พระพุทธโฆษาจารย์. ๒๕๓๔. สมณุตปาสาทิกา นาม วินยฎกถา ทุตติโย ภาโค. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญาน.

พระภัททันทมมหาพุทธโฆษะ. ๒๕๓๙. กงขาวิตรณียฎกถา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์วิญญาน.

Hinüber, Oskar Von. 2000. *A Handbook of Pāli Literature*. New York: Walter de Gruyter.

Norman, K. R. 1983. *Pali Literature*. Wiesbaden: Harrassowitz.